

**REPREZENTĂRILE PRAIDULUI ÎN LUNGUL SECOL AL XIX-LEA.
TRATAT DE IMAGOLOGIE
(1780–1918)**

Cuvinte cheie: imagologie, imagine, imaginar, geografii simbolice, Praid, 1780–1918

Tema, spațiul și perioada istorică cercetată

Teza prezintă o analiză a procesului prin care imaginea satului Praid (totalitatea cunoștințelor legate de această localitate) s-a format pe parcursul lungului secol al XIX-lea (1780–1918), ilustrând cum s-a articulat în conștiința publică imaginea Praidului ca destinație de călătorie. Analiza se bazează pe teorii, care susțin că imaginarul social al unei epoci este extrem de complex, constituindu-se din mulțimea imaginilor dominante și marginale, care sunt în continuă schimbare, și sunt mereu subiective, deficitare, contradictorii și mijlocite de diferite medii. Sursele analizei transdisciplinare sunt reprezentările materiale (textuale și grafice) ale acestor imagini. Lucrarea de față este situată pe harta disciplinelor în punctul de intersecție al acestora – poate fi numită, în general, o analiză a reprezentărilor, o analiză istorică a imaginii de localitate, (după terminologia științei turismului) o istorie a imaginii de destinație (*destination image*), dar rezultatele cercetării pot fi valorificate și într-un istoric al mărcii de localitate (*place brand*).

Surse – baze metodologice

Teza prezintă analiza unei baze de date construite pe parcursul cercetării: aprox. 600 de pagini de texte referitoare la Praid (vezi anexa digitală a tezei) și colecția reprezentărilor grafice aferente (hărți, desene, fotografii, etc.). În această bază de date (I) textele sunt categorizate în felul următor: (a) sub cuvântul cheie ”știință” apar textele științifice – enciclopedii, lexicoane și dicționare generale; descrieri cuprinzătoare, monografii (referitoare la un anumit imperiu, o țară, o regiune, etc.); literatura de specialitate (de mineralogie, geologie și geografie); etc.; (b) sub cuvintele cheie ”călătorie, baie, turism” apar itinerarii și ghiduri turistice; literatura băilor transilvane; descrierile de călătorie; anuarele școlare care includ și informații despre excursiile școlare; etc.; (c) sub cuvântul cheie ”știre” apar textele din presă care conțin informații referitoare la istoria călătoriilor și a turismului din arealul Praidului; iar (d) textele care nu se potrivesc în categoriile sus menționate, sunt incluse în categoria ”alte texte”. (II) Reprezentările grafice – ilustrațiile aflate în textele analizate – sunt

colectate în anexa tezei (în același timp, sunt marcate și în corpusul textelor). Baza de date a textelor este cea mai amplă bibliografie și colecție de texte referitoare la Praid până în prezent; iar anexa reprezentărilor grafice este de asemenea o colecție unică creată în urma cercetării sistematice și editată conform ordinii cronologice.

Cercetarea este determinată de considerații metodologice elaborate în diferite domenii științifice. Deconstruirea imaginii este practica comună a diferitelor analize de imagine (în știința turismului, a marketingului, în comparatistica literară, în imagologia istorică, etc.). Aplicarea abordării diacronice este o instrucțiune importantă și în imagologia istorică, și în imagologia comparativă. Analiza de conținut și discurs este realizată pe trei niveluri: prin analiza textuală iese la iveală modul în care s-a articulat imaginea locului interesant și demn de vizitat; prin analiza intertextuală este verificată continuitatea și schimbarea motivelor și a elementelor de imagine; iar analiza contextuală dezvăluie circumstanțele în care imaginile cercetate s-au creat – lucrarea conține capitole despre istoria generală a mediilor și a științelor, despre istoria călătoriilor, a băilor și a turismului din Transilvania; pe de altă parte, fragmentele de text relevante sunt contextualizate și prin prezentarea voiajelor și biografiilor autorilor călători. Lucrarea este îmbogățită de reconstituirea scrisă a traseelor călătoriilor studiate și de hărți create pe baza acestora. Astfel, lucrarea conține mai mult de 60 de hărți – anexa disertației este un adevărat atlas al călătoriilor în Transilvania.

Contexte; prezentarea călătoriilor și călătoriilor

Lucrarea oferă două capitole majore care expun contextele, circumstanțele istorice în care imaginile analizate s-au construit. Astfel este discutat procesul explorării mineralogice și geologice a Transilvaniei; circumstanțele de călătorie, accesibilitatea Praidului și a Ținutului Sării în diferitele epoci cercetate; schimbarea culturii de călătorie și a scrisului despre călătorii, caracteristicile prototurismului și nașterea turismului modern, inclusiv dezvoltarea culturii băilor în Transilvania, accentul căzând pe istoria băilor din împrejurimea Praidului: Băile Corund și Sovata.

Teza se bazează pe surse aflate în diferite medii și genuri literare. Astfel sunt listați călători/excursionisti și voiaje/excursii identificate în literatura de călătorie, dar și în literatura științifică, în cea balneară, sau în știrile din presa secolului XIX și a primelor decenii din secolul XX. Lucrarea distinge călătorii care nu au vizitat Praidul, dar au scris despre acesta; niște călători care nu au scris despre Praid, deși au vizitat Ținutul Sării; precum și călătorii și excursioniștii care au vizitat și au descris localitatea și împrejurimile ei. Biografiile și călătoriile/excursiile acestor călători sunt prezentate în ordine cronologică. Lista acestor

călători include împăratul Iosif al II-lea (1741–1790), Benkő Ferenc (1745–1816), Balthasar Hacquet (1739–1815), Aranka György (1737–1817), Teleki József (1777–1817), Dominik A. Guillaume (1763–1819), *Ami Boué* (1794–1881) și Karl Lill von Lilienbach (1798–1831), Paul M. Partsch (1791–1856), John Paget (1808–1892), Szentiváni Mihály (1813–1842), Pálffy János (1804–1857), Auguste de Gerando (1819–1849), Carl J. Andrä (1816–1885), Jókai Mór (1825–1904), Lázár Kálmán (1827–1874), Kovách László (1816–1894), Johann M. Salzer (1823–1903?), Békessi Márk (1824–1911?), Franz F. Fronius (1829–1886), Franz von Hauer (1822–1899), Révai Károly (1856–1923), Mentovich Gyula (1847–1903), Arthur J. Patterson (1835–1899), Herman Ottó (1835–1914), Darányi Ferenc (1851–1908), Téglás Gábor (1848–1916), Basiliu Basiota (1836–1906), Kovács Pál (1855–1915), Deréki Antal (1849–1931), Létay Nelli (?–?), Mailand Oszkár (1858–1924), Hudyma Emil (1876–1950), Cholnoky Jenő (1870–1950), Tulogdy János (1891–1979), Merza Gyula (1861–1943), Hoffer András (1884–1946), Havas Irma (1883–1985), Gonda Henrik (1880–1942), Hans Carossa (1878–1956), Vákár P. Arthúr (1879–1958), Pogány József (1886–1938), Karl F. Nowak (1882–1932), Szádeczky Lajos (1859–1935), Fényes László (1871–1944), un autor cu pseudonimul „Jenő”, dar este prezentată și Societatea Medicilor și Naturaliștilor Maghiari (1841–1933) și adunarea lor din Târgu Mureș cu excursia deosebită organizată în Ținutul Sării în 1864. Capitolul biografiilor conține prezentarea mai multor personalități, despre care istoria călătoriilor n-a vorbit în detaliu sau deloc până în zilele noastre.

Analiza de imagine; rezultate

Analiza imagologică identifică elementele imaginii Praidului în diferitele epoci din perioada istorică cercetată. Aceste componente sunt categorizate în felul următor: (a) elemente distinctive; (b) elemente „rivalizante” sau contradictorii; (c) elemente cu forțe sinergice; și (d) elemente inactive sau marginale.

Elementele distinctive sunt componentele imaginii datorită cărora Praidul este o entitate bine diferențibilă. Aici apar caracteristicile care în imaginarul studiat se conectează numai / în primul rând la Praid. Este analizată *denumirea locului* – variantele și deformările acesteia; Praid ca *centru industrial* (față de localitățile vecine); Praid ca loc cu *salină* (subcapitolul reflectă asupra contradicțiilor referitoare la datarea începutului exploatarei subterane din Praid, și prezintă evoluția imaginilor care arată salina Praidului ca obiectiv de văzut); Praid ca locație a rarității geologice numite *Canionul de Sare*; Praid ca loc unde se găsește *agatul și sarea fibroasă colorată*, rarități mineralogice; Praid ca localitate unde *cultura băilor* încă nu s-a dezvoltat într-o măsură considerabilă în perioada cercetată (contrar cu istoria băilor

vecine, Corund și Sovata); Praid ca teren specific al *plantelor halofile*; și Praid ca localitate caracterizată și prin mitologia sa legată de ruinele *Cetății Rapsóné*.

Elementele „rivalizante” sau contradictorii sunt identificate în conținuturi care se leagă puternic de mai multe localități și care astfel dizolvă liniile clare ale imaginilor acestora – este vorba despre „rivalizarea” informațiilor referitoare la Praid și Sovata, „rivalizarea” intențiilor specifice ale unor autori. Astfel este analizată apariția *sării ieșite la suprafață*, deci apariția unui fenomen geologic (tectonic) specific în textele referitoare la Praid și Sovata, funcționând ca un marker puternic și important în privința imaginii ambelor localități; și astfel este analizată și apariția informațiilor referitoare la *lacuri sărate „uriaeșe” și inundații extraordinare* din textele secolelor XVIII–XIX.

Elementele sinergizante ale imaginii sunt componente de imagine care se împuternicesc reciproc. Astfel de componente pot fi identificate în textele materialelor de promovare a Băii Sovata sau a Băii Corund, ambele vorbind și despre localitățile celelalte din Ținutul Sării, ambele vorbind despre *Praid ca loc de excursie*. Astfel de componente sunt identificate și în textele care au fost determinante în apariția și răspândirea noțiunii *Sóvidék* (‘Ținutul Sării’).

Elementele inactive sau marginale ale imaginii sunt componente care au un potențial specific privind formarea imaginii ample și, totuși, în perioada cercetată nu au avut impact considerabil pentru dezvoltarea acesteia. Astfel este prezentat profilul unor autori (Benedeki Enyedi Órás János; Fanghné Gyujtó Izabella; Hankó Vilmos) care au fost scriitori prolifici și recunoscuți, dar caracterele cărora n-au devenit componente importante ale imaginii Praidului pe parcursul activității sau după moartea lor. (Construirea „*Panteonului Praidului*” a început numai după primul război mondial prin opera poetului Áprily Lajos.)

Disertația identifică momentele de apariție și dispariție a elementelor de imagine, conturând epocile majore ale formării imaginii. Prima perioadă poate fi datată din 1780, odată cu începutul mineritului subteran și apariția celei mai importante opere din eră, scrisă de Johann Ehrenreich von Fichtel. Tranziția către perioada a doua se desfășoară pe parcursul anilor 1852–1868; dacă se dorește conturarea unei delimitări mai simplificate, putem identifica anul 1853 ca limită (apariția operei *Erdély földe ritkaságai* de Kövály László, în care Praid apare deja ca loc pentru excursiuni). Trecerea în perioada următoare are loc pe parcursul anilor 1880–1895, adică în anii instituționalizării turismului din Transilvania – privind formarea imaginii Praidului, momentul cel mai important este probabil nașterea Societății Carpatine Transilvane în 1891. A treia perioadă scurtă se termină odată cu finalul primului război mondial (1918–1920).

Prima perioadă: călătorii științifice, călătorii patriotice și apariția primilor „turiști” (din străinătate). Prima publicație din baza de date, în care numele Praid apare ca titlu de subcapitol, este opera lui Joanne Fridvaldszky din 1767. Totuși, debutul primei perioade este anul 1780 odată cu începerea lucrărilor pregătitoare pentru exploatarea subterană a sării la Praid și apariția operei lui Johann Ehrenreich von Fichtel despre sarea gemă din Transilvania – publicația cea mai importantă din punct de vedere a răspândirii cunoștințelor referitoare la Praid până la mijlocul secolului XIX. La începutul primei perioade denumirea locului încă era „plastic” – chiar și Fichtel folosea diferite variante de denumiri: *Parajd, Parayd, Paraid*. (Denumirea *Parajd* a devenit unitar pe parcursul următorului secol, ca și în cazul altor localități din Transilvania.) Fichtel n-a găsit încă exploatare subterană la Praid, numai lucrări la suprafață. Începând cu apariția operei sale se datează prezența imaginii Canionului de Sare („valea tăiată în sare”) în publicațiile scrise în limbile străine. Opera lui Fichtel face cunoscută sarea ieșită la suprafață din Ținutul Sării. Începând cu apariția acestei opere se leagă de numele Praid prezența sării fibroase și colorate, respectiv (până la mijlocul secolului XIX) prezența agatului. Tot în textul lui Fichtel găsim prima apariție a unei formule specifice folosite (și în zilele noastre) pentru descrierea Praidului: „Praid ar putea asigura sarea necesară pentru întreaga Europa chiar și pentru un întreg veac”. Cercetarea arată că descrieri în limba maghiară despre salina Praid și despre Canionul de Sare apăreau foarte rar în sfera publică înainte de anii 1860 (opera lui Fridvaldszky era scrisă în limba latină, publicația lui Fichtel în limba germană, etc.). În această perioadă, în 1791 a fost publicată descrierea de călătorie al omului de știință Balthasar Hacquet, cu prima ilustrație grafică tipărită despre Praid (despre Muntele de Sare și salina dedesubtul acestuia). Un alt autor important al epocii este Paul Maria Partsch, geolog austriac, care a vizitat Ținutul Sării în 1826 – observațiile lui au fost publicate numai în *Geologie Siebenbürgens*, 'Geologia Transilvaniei' (1863) scrisă de Franz von Hauer și Guido Stache. Autorii importanți din această perioadă erau majoritatea oameni (călători) de știință. Deceniile de la anii 1770/1780 până la mijlocul secolului XIX reprezintă era călătoriilor științifice. (Ultima descriere de călătorie științifică publicată din baza de date este scrisul lui Franz von Hauer apărut în 1859). Pe lângă călătoriile și vizitele de salină făcute în slujba științei, în literatura iluminismului deja citim și despre vizitarea salinei de la Praid cu motivația de bază a distracției (iată scrisoarea lui Döbrentei Gábor din 1817). Primii „călători turiști” apăreau în epoca reformelor, venind din Occident. Cele mai importante publicații au apărut în urma călătoriilor făcute de John Paget (1839) și Auguste de Gerando (1845). Ambii călători au vizitat și au descris salina de la Praid – De Gerando cu entusiasm, și, cu atât mai puțin, Paget. Tot în epoca reformelor au apărut primele ghiduri

moderne. Prima astfel de publicație din baza de date este călăuza lui John Murray din 1844, care menționează salina de la Praid. Însă, este important și ghidul lui Ami Boué scris în mod specific pentru călătorii geologi (1836), orientându-i pe aceștia înspre Praid. Textele acestea importante (în afara operei lui Fridvaldszky, publicată în Cluj) au apărut în străinătate: cartea lui Fichtel și Hacquet în Nürnberg, descrierea de călătorie a lui Paget în Londra, a lui De Gerando în Paris; ghidul lui Boué tot în Paris; iar ghidul lui Murray în Londra, Paris și Leipzig.

Perioada a doua: înmulțirea călătoriilor patriotice, dezvoltarea culturii băilor și apariția mediilor cu rolul de a identifica obiectivele de interes și de văzut în Transilvania. Pe parcursul anilor '50 și '60 al secolului XIX au avut loc schimbări remarcabile în evoluția imaginilor Praidului. În a doua jumătate a secolului, călătorii nu mai porneau la drum în Transilvania neapărat / în primul rând în slujba științei. Călătoriile științifice din vremurile acestea pot fi exemplificate prin excursiile de teren al lui Franz von Hauer sau Franz F. Fronius din anii 1850, atingând și Praidul. (Merită menționat, că în urma călătoriei lui Franz F. Fronius a fost înregistrat un eveniment geologic specific, amintirea căreia a devenit apoi parte componentă a descrierilor Praidului: Fronius a cercetat terenul Canionului de Sare în zilele după surprerea uriașă de sare din 1857.) Între călătoriile făcute din motive specifice culturii de călătorie moderne (astfel de dragul distracției) se găsește de exemplu călătoria lui Jókai Mór (1853) puternic mediatizată în presa vremii, în urma căreia Jókai a publicat cuvinte și despre Praid. Între descrierile cele mai importante din anii din jurul compromisului austro-ungar (1867) se găsesc descrierile de drum scrise de Charles Boner (1865) și Arthur J. Patterson (1869). Ambii au scris despre Praid – Boner vorbea despre Muntele de Sare, iar Patterson despre salina Praidului ca obiectiv ce poate fi vizitat. Anii după 1867 au adus expansiunea căilor ferate, dezvoltarea culturii băilor în Transilvania și înmulțirea literaturii referitoare la băile transilvane. (Stațiunea Băile Corund a fost construit deja pe parcursul primei jumătăți al secolului XIX, dar în lipsa materialelor de promovare care ar fi determinat formarea imaginii zonei.) Pe parcursul anilor 1850–60 a început distribuirea mediilor care vorbeau despre salina și Canionul de Sare de la Praid deja în limba maghiară. Din acest aspect a jucat un rol important și faptul că adunarea generală a Societății Medicilor și Naturaliștilor Maghiari în 1864 a avut loc la Târgu Mureș, cu o excursiune în Ținutul Sării – evenimentul extraordinar a oferit o vizibilitate nemaipomenită Praidului în presa vremii și a generat publicații științifice referitoare la zona Praidului. O astfel de publicație a fost textul lui Houchard József, care a îmbogățit discursul Praidului cu un motiv specific – o referință la sarea ieșită la suprafață din Cardona, Spania. Autorul cel mai important din această perioadă

este mai întâi Kőváry László (1842, 1847, 1852, 1852, 1853, 1857, 1866, etc.), apoi Orbán Balázs (1868, 1870). Publicația lui Kőváry din 1853 este pionierul ghidurilor moderne din Transilvania, care descrie și Băile Corund cu locurile sale de excursiune, în primul rând: salina Praid. (Înainte de această publicație există în baza de date o singură descriere despre Băile Corund.) Imaginea „secuiului care cultivă pământul pe suprafața masivului imens de sare”, sau a „secuiului care își taie pivnița în masivul de sare” apare prima dată în textele lui Szigethi Gyula Mihály (1828, 1831), dar aceste texte sunt puțin cunoscute în secolul XIX – aceste imagini sunt introduse în discursul public mai degrabă tot de Kőváry (1852, 1853). Lucrarea sa din 1852 reprezintă o bornă și în privința răspândirii cunoștințelor referitoare la Cetatea Rapsóné din apropierea Praidului: în urma publicației mitologia aferentă a fost introdusă și în lucrările etnograficilor săsești, și a fost prelucrată din ce în ce mai des și de scriitorii maghiari. În 1864 a fost publicată monografia lui Hunfalvy János și Rohbock Lajos ('Ungaria și Transilvania'), prima publicație maghiară în baza de date, care afirmă explicit: salina și Muntele de Sare de la Praid sunt demne de vizitat. În 1868 a fost publicat primul volum din monografia lui Orbán Balázs, în care autorul a refolosit motivul împrumutat din textul lui Houchard, referința la sarea din Cardona; a folosit noțiunea „Sóvidék” ('Ținutul Sării'), având un impact puternic asupra răspândirii noțiunii; a descris Cetatea Rapsóné ca loc de excursiune al Praidului (obiectiv ce ulterior a fost preluat și în primele ghiduri turistice transilvane); dar a determinat discursul public (până în zilele noastre) și printr-o dată greșită: în opera lui Orbán – și în publicațiile secolului XIX doar aici (în afara unui text bazat pe monografia lui Orbán) – data începutului exploatării subterane este eronat anul 1762. Monografia este importantă și în privința reprezentărilor grafice: publicația conține o ilustrație a Cetății Rapsóné și o altă ilustrație despre terenul de minerit de la Praid. De la publicația lui Balthasar Hacquet (1791) acestea sunt primele reprezentări grafice despre Praid apărute în format tipărit și produse pentru publicul larg. Publicațiile amintite au apărut în Cluj (operele lui Kőváry), în Sibiu (descrierea de călătorie lui Fronius), în Viena (Hauer – Stache 1863), în Darmstadt (Hunfalvy – Rohbock 1864) și Pesta (Houchard 1865, Orbán 1868, 1870). În această perioadă apare în imaginea Praidului (lângă salină și sarea ieșită la suprafață) Cetatea Rapsóné, dar apare și un alt obiectiv industrial demn de vizitat: fabrica de chibrituri deschisă în anul 1858 și închisă în 1899. (Prima descriere a unei vizite în fabrică identificată este din anul 1864).

Perioada a treia: instituționalizarea turismului și primele decenii a turismului organizat în Transilvania. Pe parcursul ultimelor două decenii din secolul XIX a avut loc instituționalizarea multiplă a turismului în Transilvania. Merită menționat, că există publicații

remarcabile ce au apărut și mai devreme, dar tot de la autori care în anii 1880–1890 au fost actori importanți în organizarea turismului transilvan. Astfel poate fi menționată descrierea de călătorie a lui Tégylás Gábor despre Ținutul Sării din 1874, sau publicația lui Nemes Ödön apărută (1882) în presa din Budapesta – primul articol exclusiv despre Praid (cu o ilustrație de o pagină întreagă despre terenul de minerit și Muntele de Sare). Perioada este determinată de nașterea organizației turiștilor săsești (*Siebenbürgischer Karpatenverein*, 1880), apoi a organizației turiștilor maghiari (*Erdélyi Kárpát-Egyesület*, 1891), 'Societatea Carpatină Transilvană'. În 1892 a apărut primul magazin maghiar de turism din Transilvania (mai târziu cu magazine aferente de balneologie, etc.) În 1895 a fost înființată Secția Societății Carpatine Transilvane din Comitatul Udvarhely, în apropierea Praidului. Primul ghid turistic modern din Transilvania a fost călăuza în limbă germană a lui Eduard Albert Bielz (1881). În anii următori a apărut primul ghid turistic din Transilvania în limba maghiară (1891) și în limba română (1894). În 1897 a apărut primul ghid turistic despre comitatul Udvarhely (edit de membrii Societății Carpatine Transilvane din Odorheiu-Secuiesc). Trebuie menționată încă o publicație importantă apărută în 1896 sub emblema Societății Carpatine Transilvane, monografia lui Hankó Vilmos (autor născut la Praid, membru important al Societății Carpatine Transilvane). Instituția nouă maghiară a turismului transilvan a organizat viața turistică, a construit infrastructura, a scris programul pentru dezvoltarea turismului, a creat suprafața de publicitate pentru conținuturi specific turistice – a promovat și a poziționat diferitele locuri din Transilvania. În localizarea fenomenului extraordinar a sării ieșite la suprafață ghidurile SCT au preferat promovarea localității Sovata, nu cel al Praidului; iar opera lui Hankó (prin conținutul textual și ilustrația grafică aferentă) în mod contrar a pus accentul pe Praid. Această ilustrație grafică despre Muntele de Sare de la Praid a fost redistribuită de mai multe publicații până la izbucnirea primului război mondial. (Începând cu opera lui Hankó, descrierile Praidului conțin adesea și un motiv specific, o comparație: sarea Praidului e "ca marmura din Carrara".) O altă publicație importantă de la începutul secolului nou a fost monografia *Az Osztrák–Magyar Monarchia irásban és képen*, 'Monarhia Austro–Ungară în text și imagine', incluzând o ilustrație nouă despre Canionul de Sare și conectând noțiunea sării ieșite la suprafață iarăși de Praid. În primul deceniu al secolului XX Sovata a ajuns pe locul întâi între băile din Secuime, în urma căruia Praid a câștigat suprafețe adiționale importante de promovare ca loc de excursiune, și în urma căruia componentele imaginii lui Sovata au început să se reorganizeze: Lacul Ursu a devenit din ce în ce mai important. (În același timp, a apărut o mulțime de cărți poștale promovând Sovata prin imaginile suprafețelor carstice de sare.) Din 1892 și Băile Corund a fost promovat cu mai

mult efort de proprietarul nou, Gáspár Gyula. Praid, ca loc de excursiune, a profitat iarăși de apariția acestor materiale de promovare. În această perioadă au apărut broșurile despre Băile Sovata și Corund deja în ediția antreprenorilor locali, proprietari de băi. În 1907, Merza Gyula, pionier al organizării profesionale a turismului din Transilvania, membru SCT, a publicat un articol despre organizarea turismului din Ținutul Sării deja argumentând totodată nevoia de a promova localitățile Sovata, Praid și Corund ca o microregiune turistică. La începutul secolului nou au fost înființate „Societățile Secuiești” în sprijinul societății și economiei din Secuime. O ramură importantă a activității acestor societăți era dezvoltarea turismului și a economiei bazate pe cultura băilor. În anul 1903 și 1905 au desfășurat o activitate intensă de promovare a unor circuite organizate în Transilvania (cuprinzând ca obiectiv de vizitat și salina din Praid) în presa din capitală și din diferitele regiuni a țării. Aceste decenii reprezintă perioada când excursiile școlare (mai lungi sau mai scurte) au devenit parte integrantă a programului anual al școlilor fiind perioada nașterii „turismului de elevi”. Vizitele de salină devin fenomen de masă în perioada aceasta. La începutul secolului nou Praid iese din izolarea veșnică: în 1906 a fost deschisă calea ferată cu stația finală Praid; iar în 1915 a fost deschisă și o altă linie conectând Târgu Mureș și Praid. Perioada aceasta s-a încheiat odată cu finalul primului război mondial și cu schimbările imperiale ce au urmat drept consecință.

CUPRINS

I. INTRODUCERE	1
I.1. TEMA, SPAȚIUL ȘI PERIOADA ISTORICĂ CERCETATĂ	1
I.2. MULȚUMIRI.....	5
II. REPERE TEORETICE: DISCIPLINARITATE, TERMINOLOGIE, METODOLOGIE	7
II.1. DISCIPLINE, DIRECȚII DE CERCETARE, ABORDĂRI.....	7
II.2. TERMINOLOGIE	22
II.2.1. Imagine	22
II.2.2. Imaginar.....	31
II.3. OBIECTUL STUDIULUI IMAGOLOGIC	34
II.4. IMAGINILE SPAȚIULUI – GEOGRAFII SIMBOLICE	37
II.5. REFERENȚIALITATEA	42
II.6. SURSE – METODOLOGIE	46
III. REPREZENTĂRILE PRAIDULUI ÎN LUNGUL SECOL AL XIX-LEA.....	56
III.1. BAZELE METODOLOGICE ALE CERCETĂRII	56
III.2. COLECTAREA ȘI PRELUCRAREA DATELOR	60
III.2.1. Colectarea surselor pentru baza de date.....	60
III.2.2. Sistematizarea surselor în baza de date	65
III.2.3. Principiile filologice ale editării bazei de date.....	69
III.2.4. Limitările și posibilitățile de exploatare ale bazei de date	71
III.2.5. Reconstituirea scrisă și cartografică a traseelor de călătorie	74
III.3. CONTEXTE	77
III.3.1. Explorarea mineralogică și geologică a Transilvaniei.....	77
III.3.2. Accesibilitatea Praidului și a Ținutului Sării	79
III.3.3. “Moda călătoriilor” în Ungaria și Transilvania	83
III.3.4. Cultura timpului liber în Ungaria și Transilvania	86
III.3.5. Turismul și vizitarea minelor de sare în Transilvania.....	87
III.3.6. Istoria băilor în Ungaria și Transilvania	91
III.3.6.1. Cultura balneară în Transilvania și în Ținutul Sării.....	91
III.3.6.2. Băile Corund.....	94
III.3.6.3. Băile Sovata.....	96
III.4. CĂLĂTORI, CĂLĂTORII, DESCRIERI DE CĂLĂTORII.....	100
III.4.1. Călători și excursioniști în literatura științifică.....	100
III.4.2. Călători și excursioniști în literatura balneară	105
III.4.3. Călători și excursioniști în știrile din presă.....	106
III.4.4. Călători și excursioniști în literatura de călătorie	113
III.4.4.1. Călători care nu vizitează Praidul, dar scriu despre acesta	116
III.4.4.2. Călători care nu scriu despre Praidul, deși vizitează Ținutul Sării.....	120
III.4.4.3. Călători și excursioniști care vizitează și descriu Praidul	124
II. József.....	124
Benkó Ferenc	125
Balthasar Hacquet	126

Aranka György	127
Teleki József	128
Dominik A. Guillaume	128
<i>Ami Boué</i>	130
Karl Lill von Lilienbach.....	131
Paul M. Partsch	131
John Paget.....	132
Szentiváni Mihály	134
Pálffy János.....	135
Auguste de Gerando.....	135
Carl J. Andrä.....	136
Jókai Mór.....	138
Lázár Kálmán.....	140
Kovách László	140
Johann M. Salzer.....	141
Békessi Márk	142
Franz F. Fronius	144
Franz von Hauer.....	144
Révai Károly	146
Mentovich Gyula	147
Arthur J. Patterson	147
Herman Ottó	150
Darányi Ferenc.....	151
Téglás Gábor.....	152
Basiliu Basiota	153
Kovács Pál	154
Deréki Antal.....	157
Létay Nelli	158
Mailand Oszkár.....	159
Hudyma Emil.....	160
Cholnoky Jenő	161
Tulogy János	164
Merza Gyula	165
Hoffer András	166
Havas Irma.....	167
Gonda Henrik.....	169
Hans Carossa.....	170
Vákár P. Arthúr.....	171
Pogány József	172
Karl F. Nowak.....	173
Szádeczky Lajos	174
Fényes László	175
III.5. ANALIZA IMAGINII	176
III.5.1. Elemente distinctive ale imaginii	176
III.5.1.1. Praid – variante și deformări ale denumirii.....	176
III.5.1.2. Praid = centru industrial.....	180
III.5.1.3. Praid = salină	187
III.5.1.3.1. Începutul exploatării subterane în Praid	187
III.5.1.3.2. Salina Praid ca obiectiv de văzut.....	193
III.5.1.4. Praid = Canionul de Sare	212
III.5.1.5. Praid = agat; sare fibroasă-colorată.....	216
III.5.1.6. Praid ≠ ape curative, băi	220

III.5.1.7. Praid = plante halofile	224
III.5.1.8. Praid = Rapsóné	229
III.5.2. Elemente rivalizante ale imaginii	235
III.5.2.1. Praid / Sovata = sare ieșită la suprafață	235
III.5.2.1.1. Contextul reprezentărilor sării ieșite la suprafață din Praid și Sovata	235
III.5.2.1.2. „Posesia” sării ieșite la suprafață	243
III.5.2.2. Praid / Sovata = lacuri sărate și inundații	252
III.5.3. Elemente sinergizante ale imaginii	257
III.5.3.1. Praid = loc de excursie pentru Băile Corund și Sovata	257
III.5.3.2. Ținutul Sării	264
III.5.4. Elemente inactive / marginale ale imaginii	271
III.5.4.1. Panteonul Praidului	271
III.6. CONCLUZII	274
III.6.1. Rezultate	274
III.6.2. Posibilități pentru continuarea și dezvoltarea cercetării	288
IV. BIBLIOGRAFIE	291
IV.1. MANUSCRISE	291
IV.2. SURSE TIPĂRITE	291
IV.3. LITERATURĂ SECUNDARĂ	338
V. ANEXĂ	370
V.1. TRASEE DE CĂLĂTORIE (RECONSTRUCȚII SCRISE ȘI HĂRȚI)	370
II. József (1773)	370
Benkó Ferenc (1783)	371
Balthasar Hacquet (1789)	372
Aranka György (1797)	372
Teleki József (1799)	373
Dominik A. Guillaume (1811)	374
Dominik A. Guillaume (1813)	374
Ami Boué (1824)	374
Karl Lill von Lilienbach (1825)	375
Paul M. Partsch (1826)	375
John Paget (1835–1836)	377
Szentiváni Mihály (1837)	378
Pálffy János (kb. 1838)	379
Auguste de Gerando (1841)	379
Carl J. Andrä (1851)	381
Jókai Mór – Lázár Kálmán (1853)	382
Kovách László (1854)	383
Johann M. Salzer (1855)	383
Johann M. Salzer (1857)	384
Békessi Márk (1857)	385
Franz F. Fronius (1857)	385
Békessi Márk (kb. 1859)	386
Franz von Hauer (1859)	386
Révai Károly (1861)	387
Békessi Márk (1862)	387
Mentovich Gyula (1864)	388
Arthur J. Patterson (1864)	389

Societatea Medicilor și Naturaliștilor Maghiari (1864).....	390
Herman Ottó (1869)	390
Darányi Ferenc (1870)	391
Téglás Gábor (1874).....	392
Basilii Basiota (1876).....	392
Kovács Pál (1877)	392
„Jenő” (kb. 1881)	393
Deréki Antal (kb. 1891)	393
Téglás Gábor (1894).....	393
Colegiul Reformat, Odorheiu-Secuiesc (1894)	394
Școala Reală Superioară de Stat, Odorheiu-Secuiesc (1898)	394
Létay Nelli (1899)	395
Școala Superioară de Stat pentru Fete, Odorheiu-Secuiesc (1901)	395
Mailand Oszkár (1901).....	396
Institutul de Pedagogie, Subotica (1903).....	397
Institutul Pedagogic de Stat, Pápa (1903).....	397
Colegiul Reformat, Odorheiu-Secuiesc (1905)	397
Hudyma Emil (1907).....	398
Cholnoky Jenő (1907)	400
Academia Economică, Cluj (1907)	400
Școala Reală Superioară de Stat, Gherla (1907).....	400
Tulogy János (1908).....	401
Merza Gyula (1908)	402
Liceul Romano-catolic, Târgu Secuiesc (1910)	402
Liceul Romano-catolic, Odorheiu-Secuiesc (1911)	402
Hoffer András (1911)	403
Școala Profesională de Prelucrare a Pietrei și Lutului, Odorheiu-Secuiesc (1911)	403
Cholnoky Jenő – Havas Irma (1912).....	404
Liceul Unitarian, Târgu Secuiesc (1912).....	404
Liceul Romano-catolic Maghiar, Novi Sad (1913)	404
Automobil Clubul Regal Maghiar (1914)	404
N. N. (1916)	406
Gonda Henrik (1916)	407
Hans Carossa (1916)	407
Vákár P. Arthúr (1916).....	408
Pogány József (1916)	408
Karl F. Nowak (1916)	408
Szádeczky Lajos (1916)	409
Pogány József (1916)	409
Fényes László (1916)	409
V.2. BAZĂ DE DATE.....	410
V.2.1. Lista reprezentărilor scrise ale Praidului	410
V.2.2. Reprezentările grafice ale Praidului: ilustrațiile textelor	427
V.3. IMAGINI ADIȚIONALE	453